

Rígsþula och Codex Wormianus: Textens funktion ur ett kompilationsperspektiv

Vid studiet av eddadikterna berörs ofta frågor om datering, om muntlig respektive skriftlig tradition och om dikternas proveniens. Dikterna behandlas ofta som om de vore oförändrade skapelser antingen i en muntlig tradition eller i en rent skriftspråklig diktarmiljö, och man gör sällan helt klart var gränserna går mellan de båda. I dessa diskussioner kopplas frågorna om proveniens och ålder ofta vidare till frågor om förkristen respektive kristen tradition och vad vi eventuellt kan utläsa om den förstnämnda ur dikterna. Ur metodologisk synpunkt finns det i dessa frågeställningar vissa aspekter som torde vara särskilt viktiga när vi vill komma till ökad insikt om en dikts eller en samling dikters tratering och förändring när de överförs mellan olika traditioner eller kontexter. Jag vill i denna uppsats diskutera dikten *Rígsþula* ur ett rent kompilationsperspektiv, det vill säga utifrån frågan om diktens placering i Codex Wormianus och hur en redaktör kan ha behandlat texten när den skulle fogas in i kompilationens kontext. Jag försöker härvid bortse från diktens eventuella muntliga bakgrund och från dess tratering fram till dess att den skrivs ned i Codex Wormianus.

Rígsþula har en särskild ställning i den fornisländska diktningen. Dikten har mycket gemensamt med eddadikterna till formen, men skiljer sig från dessa i stor utsträckning i sitt innehåll. Vanligtvis brukar den emellertid placeras bland eddadikterna i utgåvor och vid indelningen av genrer. Dikten beskriver hur Rígr, som i en kort prosainledning identifieras med Heimdallr, vandrar mellan tre gårdar och ger upphov till de olika samhällsklasserna. Han besöker tre par: Ái och Edda (farfars far och farfars mor), Afi och Amma (farfar och farmor) och Faðir och Móðir (far och mor). Efter tre nätter i varje hem vandrar han vidare, och efter nio månader föds Þræll, Karl respektive Jarl av de tre kvinnorna. Þræll är ful och grov. Han lever med Þír utan formellt äktenskap, och tillsammans får de en mängd barn. De brukar jorden och arbetar hårt för sitt uppehälle, och deras mat är av det enkla slaget. Karl är bonde. Han bygger hus och röjer land. Han gifter sig med Snør och de får många barn. Jarl är en vacker och stark man med hård blick. Han ägnar sig åt att jaga och rida och öva sig i stridskonst. Han friar till Erna, och sedan han fått henne föder hon många söner. En av dessa bär namnet *Konr ungr*, och om honom

handlar diktens avslutande del, vilken tyvärr inte är bevarad i fullständigt skick. De tre klassernas liv skildras noggrant i diktens tre första, parallella delar. Först följer vi trålfamiljens slit, deras enkla mat beskrivs och namnen på alla deras barn räknas upp. Därpå följer motsvarande skildringar av de två andra klasserna. Diktens fjärde del, om Konr ungr, visar därefter hur det ur den översta klassen stiger fram en kung med än högre ambitioner och bättre förutsättningar.

Det har framförts åtskilliga förslag angående *Rígsþulas* proveniens och tiden för dess tillkomst. I den tidigare forskningen ansågs dikten vanligtvis höra till det äldsta skiktet bland eddadiktarna. Härmed kunde den dateras till 900-talet (se t.ex. Sveinsson 1962, 291). Denna datering har emellertid under de senaste decennierna ifrågasatts kraftigt och flera forskare har argumenterat för att dikten skulle vara en lärd framställning skapad under 1200-talet (se t.ex. See 1957). De flesta forskare torde i dag anse att man måste räkna med en relativt sen tillkomst för dikten (se t.ex. Karras 1988, 60–63). En avvikande hållning härvidlag presenteras av Ursula Dronke i den nyligen publicerade utgåvan av eddadiktningens mytologiska dikter. Dronke hävdar att dikten skapats med utgångspunkt i äldre föreställningar om människans utveckling och att den slutliga versionen tillkommit ca 1020 (Dronke 1997, 207). Även för diktens proveniens har det framförts flera olika förslag. Den äldsta forskningen förespråkade att dikten tillkommit i det norröna området (se t.ex. Seip 1957, 123–24). Det har även föreslagits att den skapats i någon av de norröna kolonierna på de brittiska öarna. Flera forskare har påpekat keltiska influenser (se t.ex. Young 1933). Den senaste diskussionen kring diktens proveniens presenteras av Ursula Dronke, som framför argument för anglosaxiskt och keltiskt inflytande på innehållet i dikten, vilket skulle indikera att den tillkommit i något av de områden där nordborna kommit i kontakt med anglosaxisk och keltisk kultur (Dronke 1997, 202–8). I den här föreliggande uppsatsen har jag inte för avsikt att närmare diskutera dessa frågor. Dikten kan givetvis ursprungligen ha haft en helt annan funktion än den har givits i den aktuella redaktionen, och för att klarlägga denna funktion skulle det vara viktigt att klarlägga dess historia. För diskussionen kring diktens funktion i Codex Wormianus är det emellertid inte nödvändigt att ta slutgiltig ställning till frågorna om tillkomsttid och proveniens.

Huvudfrågorna i denna framställning rör alltså *Rígsþulas* placering och funktion i Codex Wormianus. Jag föreslår att dikten i compilationens sammanhang ska betraktas som en samling av *heiti* eller synonymer för skalder eller lärda män, en *þula*, där skalden eller den poetikintresserade kunde finna ämnen och ord som var passande i de sammanhang där en dikt skulle framföras. Vidare presenterar jag en delvis ny syn på prosainledningen till dikten, vilken jag anser vara författad av den skrivare som sammanställde texterna i Codex Wormianus eller den redaktör som instruerade skrivaren. Prosainledningen var enligt min mening avsedd att skapa samordning och enhet i compilationen så till vida att även berättelsen om Rígr kom att knytas till framställningarna i den tidigare i compilationen förekom-

mande *Snorra Edda*. En grundläggande utgångspunkt är härvid att den kompilation som föreligger i manuskriptet Codex Wormianus skall betraktas som en enhet och att den som skapade denna enhet använde sig av varje enskild text i kompilationen för att skapa en sammanhållen framställning.

Rígsþula finns bevarad endast i en medeltida handskrift, Codex Wormianus, AM 242 fol., som dateras till ca 1350. Dessutom föreligger dikten i ett antal pappersmanuskript från senare århundraden, som samtliga är beroende av versionen i Codex Wormianus. I Codex Wormianus återfinns bl.a. *Snorra Edda* och de fyra s.k. grammatiska avhandlingarna. Handskriften är skriven av en mycket produktiv skrivare, vars handstil har identifierats i ett tiotal andra handskrifter, t.ex. i Gks 3269a 4° (Jónsbók), AM 162a β fol. (*Egils saga*) och, något som är viktigt för min fortsatta argumentering, AM 544 4° (Hauksbók). I den sistnämnda handskriften har skrivaren kopierat eddadikten *Völuspá*, vilket är intressant i samband med kopplingen mellan Rígr och Heimdallr i prosainledningen till *Rígsþula*. (Om denna grupp av handskrifter se även Johansson 1997b, 66–80.)

Mycket tyder på att skrivaren inte bara har arbetat med att kopiera texter, utan även redigerat de texter som ingår i manuskriptet. Sammanställningen av texter i Codex Wormianus kan utan tvekan betraktas som en medvetet utförd kompilation. Sigurður Nordal för fram tankar om att redaktören och skrivaren är identiska, och att denne dessutom kan ha författat prologen till de grammatiska avhandlingarna samt den *Fjärde grammatiska avhandlingen* (Nordal 1931, 16). Någon egentlig argumentation för detta ställningstagande formulerar han inte, utan han tycks snarast bygga på sin intuition. Sigurður Nordals uppfattning delas dock inte helt av Dag Strömbäck, som inte tilltror skrivaren "den originalitet och tankereda, som ett dylikt författarskap måste förutsätta" (Strömbäck 1935, 92). Strömbäck betraktar Codex Wormianus som en "sammelhandskrift" och som en lärobok. Han reflekterar emellertid inte över den sammanhållning som kan urskiljas mellan manuskriptets olika delar och uppmärksammar därmed inte redaktörens genomtänkta arbete. Thomas Krömmelbein diskuterar manuskripttraditionen till *Snorra Edda* och konstaterar att de tre medeltida manuskript som innehåller denna text måste ses som självständiga verk, där sammanställningen av Snorris ursprungliga verk med andra texter utförts av medvetna redaktörer för att skapa fungerande enheter (Krömmelbein 1992). Angående Codex Wormianus och *Rígsþula* påpekar han att det är förvånande att ingen hittills funnit det mödan värt att reflektera över diktens placering i detta manuskript (1992, 115–16). En förklaring på den sammanhållning mellan de olika delarna av kompilationen som kan skönjas i manuskriptet torde vara att en redaktör har förelagt skrivaren de texter som skulle sammanställas i manuskriptet (se Johansson 1997b, 222–45). Vi måste alltså räkna med att skrivaren har arbetat med material som samlats och i vissa fall eventuellt även kopierats och författats av redaktören.

Det är med utgångspunkt i det ovanstående nödvändigt att här kortfattat presentera manuskriptets sammansättning för att belysa sammanhanget mellan de

ingående texterna. *Snorra Edda* är den mest välkända texten i Codex Wormianus. I denna avskrift av *Snorra Edda* förekommer inskott av material framför allt i Prologus, där skrivaren/redaktören (eller någon i en tidigare, nu förlorad förlaga) har lagt till material som anknyter till de medeltida skildringarna av byggandet av Babels torn, Trojas belägring och Roms historia. Dessa inskott anses vara från 1300-talet, men hur de har kommit att inarbetas i manuskriptet är ännu inte slutgiltigt utrett (se t.ex. Tómasson 1993, 227; Johansson 1997a). Den därefter följande prologen till de grammatiska avhandlingarna tycks vara samtida med handskriften. Denna text knyter tydligt samman *Snorra Edda* med de grammatiska avhandlingarna och har till syfte att argumentera för sammanställningen av dessa texter och hur manuskriptet ska användas av läsarna, samtidens skalder. Den senaste grundliga diskussionen av prologen till de grammatiska avhandlingarna presenteras av Sverrir Tómasson. Han visar övertygande att prologen har författats i samband med sammanställningen av *Snorra Edda* i den kompilation som föreligger i Codex Wormianus, och att den efter en hänvisning tillbaka till den förstnämnda pekar framåt mot de kommande texterna om grammatik och retorik (1993, 221). Den *Första grammatiska avhandlingen* finns inte bevarad i någon annan avskrift än den som föreligger i Codex Wormianus. Texten anses vara författad någon gång under perioden 1125–1175 (Benediktsson 1972, 31). Den ger en beskrivning av det isländska ljudsystemet på författarens tid och förslag om hur varje ljud bör skrivas. Nästa text, den *Andra grammatiska avhandlingen*, finns bevarad i Codex Wormianus och i Uppsalahandskriften av *Snorra Edda* (DG 11). Den innehåller en beskrivning av språkets ljudsystem och tycks i viss utsträckning stå självständig i förhållande till den latinska grammatiktraditionen. I stället förefaller den bygga på en inhemska tradition (Raschellà 1982, 121–22; Braunnmüller 1983, 46). Man anser att den är författad någon gång efter 1270 (Raschellà 1982, 129). Denna avhandlings placering i förhållande till *Snorra Edda* i Codex Wormianus och Codex Upsaliensis har ofta diskuterats. Kurt Braunnmüller återupptar diskussionen och ansluter sig till dem som anser att avhandlingen i dessa manuskript placerats före *Háttatal* för att utgöra ett slags inledning till dikten (Braunnmüller 1983, 46, 53–54). Den *Tredje grammatiska avhandlingen* har tillskrivits Óláfr Þórðarson hvítaskáld och bör alltså ha författats i mitten av 1200-talet (t.ex. Ólsen 1884, xxxv–xxxvi; Jónsson 1927, 7). Den behandlar framför allt poetik och kan ses som en uppföljning till Snorri Sturlusons *Edda*. Avhandlingen finns förutom i Codex Wormianus bevarad fragmentariskt i AM 748 II 4° och i AM 757a–b 4°. Därefter följer den *Fjärde grammatiska avhandlingen*. Denna text finns endast bevarad i Codex Wormianus. Avhandlingen tycks utgöra ett försök att bygga vidare på den tredje avhandlingens poetik, men anses vara betydligt mer osjälvständig i förhållande till den latinska poetiken än denna. Kurt Braunnmüller diskuterar de fyra grammatiska avhandlingarnas placering i Codex Wormianus och argumenterar för att de tillsammans utgör ett komplement till Snorris text för att tillsammans med den inhemska, äldre poetiken i *Snorra Edda* skapa en samman-

hängande syn på poetik och grammatik. Han betonar vikten av att härvid betrakta de bevarade manuskripten med Snorris text som sammanhållna compilationer (Braunmüller 1995, 239–41). Efter de fyra avhandlingarna följer *Háttatal*, dikten som vanligtvis räknas som den fjärde delen i *Snorra Edda*. Det är av intresse att förklara varför dikten har skilts från de övriga delarna av verket i denna version av *Snorra Edda*. Sverrir Tómasson anser att *Háttatal* fungerar utmärkt i sammanhanget och förklarar dess placering med att redaktören efter att ha avslutat språkavsnittet övergår till att visa hur auctores använder de språkliga kunskaperna i sin diktning (Tómasson 1993, 227). Denna förklaring faller, som vi ska se, mycket väl samman med den förklaring av *Rígsþulas* placering som jag presenterar nedan. Efter *Háttatal* återfinns vi *Rígsþula*, och slutligen föreligger en i brottstycken bevarad redaktion av *ókennd heiti*, ytterligare ett avsnitt ur *Snorra Edda* som har ryckts ur sitt sammanhang i *Skáldskaparmál* och dessutom kraftigt redigerats i Codex Wormianus i förhållande till andra avskrifter (se t.ex. Strömbäck 1935).

Gemensamt för redaktionen av *ókennd heiti* och *Rígsþula* är att de bevarats på blad som löst sammanfogats med de övriga delarna av Codex Wormianus. Redaktionen av *ókennd heiti* finns på ett dubbelvikt blad i slutet av handskriften, efter det enskilda blad där *Rígsþula* finns nedtecknad. Detta har diskuterats av Faulkes, som kommer till slutsatsen att de tre bladen ursprungligen ingått i manuskriptet och att bladet med *Rígsþula* sannolikt från början har varit placerat efter *ókennd heiti* (Faulkes 1979, 159). Vanligtvis har man emellertid nöjt sig med att konstatera att dessa avsnitt är bevarade på blad som bundits samman med manuskriptet i ett band som torde vara samtida med de pappersblad som insatts på flera ställen och som har samma paginering som skinnbladen. Vi kan därför räkna med att bindningen inte är äldre än 1600-talet. Men har de tre avslutande bladen från början tillhört handskriften, och har de i så fall varit placerade i samma förhållande till de övriga texterna som de är nu?

Bladet med *Rígsþula* är med stor säkerhet attribuerat till samme skrivare som har skrivit av de övriga texterna i manuskriptet. Antalet rader per sida i handskriften är genomgående trettiotvå, med några få exempel på trettioen rader per sida. Bladet med *Rígsþula* är inget undantag. Detta kan givetvis tolkas som tecken på att bladet från början tillhört kompilationshandskriften. Det ger oss däremot inget säkert bevis. Det faktum att dikten har bundits in tillsammans med de övriga texterna tyder dessutom på att man vid inbindningen har betraktat den som en del av Codex Wormianus. I Árni Magnússons anteckningar finns det emellertid inga noteringar om detta blad eller dess samhörighet med handskriften före inbindningen. Sambandet mellan *Rígsþula* och *ókennd heiti*-redaktionen tycks däremot kunna säkerställas. I en notering i redaktionen hänvisas det till dikten med orden “þæla heiti ftanda i rígf þulu” [namnen på trälar står i *Rígsþula*] (se Nordal 1931, fol. 62r21 [p. 167.21]; Jónsson 1924, 104.9). Det förefaller därför ganska troligt att dessa tre blad ursprungligen ingått i samma handskrift. Deras relation till resten av manuskriptet är däremot inte klarlagd i och med detta. De tre bladen kan mycket

väl ha ingått i ett annat, nu förlorat manuskript med samma format och utformning som det föreliggande, bevarade manuskriptet. Det tycks dock som om vi med relativt stor säkerhet kan säga att de tre bladen ursprungligen har utgjort en del av Codex Wormianus.

Om vi ser till läggfördelningen i manuskriptet, får vi en säkrare bild av var de tre bladen rimligtvis kan ha varit placerade. I sammansättningen av de lägg som innehåller *Snorra Edda* och de grammatiska avhandlingarna finns det inga luckor där *Rígsþula* eller *ókennd heiti*-redaktionen skulle kunna skjutas in. Lägggen fördelar sig så att texterna hela tiden överlappar, och det saknas inga blad i läggen. Efter de grammatiska avhandlingarna kunde ett lägg med *Rígsþula* och *ókennd heiti* ha varit placerade. Vi kan i så fall tänka oss att redaktören har ansett att dessa listor med *ókennd heiti* skulle placeras före uppräknigen av versmått i *Háttatal*. Eftersom *ókennd heiti* ursprungligen var en del av *Snorra Edda* som placerades före *Háttatal*, är detta inte helt uteslutet. En redaktör som ville sammanställa en lärobok i språk och poetik med *Snorra Edda* som stomme och arbeta in de grammatiska avhandlingarna kunde tänkas välja att skjuta in de sistnämnda efter avsnittet om *kenningar* i *Snorra Edda*, innan han fortsatte med *ókennd heiti* och *Háttatal* i den ordning som han hade dem i sin förlaga. *Rígsþula* kan i så fall antingen ha inarbetats i sammanhanget med *ókennd heiti* eller ha placerats efter *Háttatal* i ett sista lägg i handskriften. Det faktum att bladen har placerats sist i manuskriptet vid inbindningen talar emellertid för att de har förvarats så antingen i en tidigare inbindning eller i samlingen som man har beslutat att binda in. Vid ett sådant resonemang gäller det samma för förhållandet mellan *Rígsþula* och *ókennd heiti*. Det är dessutom troligare att en hänvisning till dikten refererar bakåt till en redan införd text än framåt till en text som man har planerat att skriva in längre fram i handskriften (jfr dock Faulkes 1979, 159).

Det kan alltså göras troligt att *Rígsþula* ursprungligen har haft sin plats i manuskriptet, och att den placering i manuskriptet som dikten nu har är densamma som den i det fullständiga manuskriptet en gång har haft. Redaktörens avsikt med att insätta *Rígsþula* i samband med *ókennd heiti* och efter de övriga texterna blir i så fall relevant för vår förståelse av diktens funktion och av compilationen som helhet. Codex Wormianus innehåller, förutom *Rígsþula*, uteslutande texter som behandlar poetik, retorik och grammatik. Det blir därmed viktigt att klarlägga hur den som kompilerade manuskriptet såg på *Rígsþula* i detta sammanhang. Dikten torde inom ramen för Codex Wormianus syfte ha uppfattats som en uppräknig av ord, namn och sysslor som förknippades med de olika samhällsklasserna. Det är därvid troligt att redaktören har haft kunskap om de klassiska reglerna för decorum, vad som var passande att skriva i en dikt vid varje givet tillfälle.¹ Diktaren

1. Jfr Astås 1987, 25, om den lärda litteraturen under senmedeltiden: "En måtte vite hvilke emner som egnet seg for å bli tatt opp f.eks. i historisk framstilling, og hvilke emner en burde eller kunne gå forbi. En måtte kjenne til hvilke karaktertrekk som var ønskelige eller nødvendige for ulike mennesker, og hvordan en skulle framstille disse trekkene på en verdig måte."

måste känna till hur man valde ämne och stil i förhållande till den man skrev till eller om, och hur situationen styrde valet av versmått eller stilmivå. Den klassiska retoriken företräds i manuskriptet av den *Tredje* och *Fjärde grammatiska avhandlingens* översättningar av klassiska retorikbegrepp, vilket torde göra det sannolikt att redaktören varit väl förtrogen med dessa. Om *Rígsþula* ses ur detta perspektiv, är det möjligt att föreställa sig att dikten har betraktats just som ett slags synonymlista, eller *þula*, för skalder. Skalden kunde finna synonymer för det som var speciellt för klassen, t.ex. vad de arbetade med, vad de åt, hur de levde och så vidare. Kläder och redskap som förknippades med de tre klasserna räknades upp, liksom namn på medlemmar av klassen, och skalden kunde finna de *heiti* han sökte för sin dikt. Denna stillära har spelat en stor roll vid sammanställningen av Codex Wormianus och förefaller ligga till grund för den sammanställning av texterna som redaktören har gjort. Detta kan även ha haft betydelse för redaktörens val av namn för dikten.

Fritzner definierar *þula* som "Tale, Ramse" och sätter ordet i samband med verbet *þylja* 'tala, framsäga något' (1886–96, 3:1050, 1064). Finnur Jónsson konstaterar att "ordet *þula* betyder en metrisk og i det mindste tildels strofisk affattet remse, næsten altid i fornyrdislag . . . denne ordets betydning går i det mindste tilbage til midten af det 11. årh., da Sneglu-Halle bruger ordet således" (Jónsson 1923, 174). Halvorsen definierar *þulur* som "ramser i metrisk form, de fleste bevart i SnE som supplement til avsnittet om *heiti*, dvs. synonymer (i motsetning til *kenningar*)" (1976b, 403). Ordet *þula* har även en koppling till benämningen *þulr*, som vanligtvis tolkas som 'skald' eller 'klok man' (Halvorsen 1976a, 402). Det har även framförts teorier om att den *þulr* som omnämns på många ställen i den norröna litteraturen ursprungligen skulle ha varit en man med magisk kunskap och förmåga att kommunicera med gudar och makter. Begreppet *þula* skulle i detta sammanhang ha använts om de formler av kunskap om högre och magiska ting som en *þulr* skulle behärska (Vogt 1927–28). Begreppet har därefter i senare tid övergått till att beteckna de ramsor som de konstnärligt aktiva skalderna måste känna till för att kunna utföra sitt hantverk (Vogt 1927–28, 256–60). Att begreppet *þulr* har något med magisk kunskap att göra betvivlas dock av Halvorsen, som kommenterar att "det har da vært tatt for lite hensyn til at de eneste þ[ulir] som kan sies å sitte inne med slik visdom, er de mytol. skikkelsene Odin og Vafþrúðnir" (Halvorsen 1976a, 403). Ett samband mellan den mytologiska *þulr* och den 'berättare' eller 'traditionsbärare' vi finner i andra källor är alltså inte självklart. Sambandet mellan funktionen hos en *þulr* som berättare eller diktare och de listor med synonymer, *þulur*, som vi finner framför allt i handskrifter som innehåller *Snorra Edda* torde dock vara klart. Benämningen *þulur* tycks alltså från början ha använts om dessa listor.

Hur förhåller det sig då med namnet *Rígsþula*? Har det varit det ursprungliga namnet på dikten som finns bevarad i Codex Wormianus, eller är det ett namn som har kommit att knytas till den i en senare skriftspråklig trading? Namnet

förekommer i det medeltida materialet endast i redaktionen av *ókennd heiti* i Codex Wormianus. Det knyts där direkt till avskriften i samma manuskript. Det tycks således inte vara något tvivel om att skrivaren som gjorde avskriften i Codex Wormianus och mannen som ursprungligen (eller samtidigt) kompilerade texterna har använt denna benämning på dikten. Det går däremot med utgångspunkt i det material vi har bevarat inte att med säkerhet uttala sig om huruvida dikten ursprungligen har haft namnet *Rígsþula*. Det faktum att hänvisningen i redaktionen av *ókennd heiti* till dikten inte motsvaras av något namn i anslutning till själva dikten, i form av en rubrik eller titel, talar för att det har funnits fog för skrivaren/redaktören att förvänta sig att läsarna har känt till diktens namn. Givetvis säger detta endast att dikten har varit känd under detta namn i den kontext där kompilationen och avskriften har tillkommit. Det finns därför inget säkert sätt att visa att namnet är ursprungligt. Finnur Jónsson konstaterar att "blandt eddadigtene er der nogle, som man har villet kalde remsemæssige, men ikke et af dem er en virkelig þula, ikke engang det, der bærer navnet Rígsþula"; dettes indhold er dog af den art, at navnet bliver forståeligt" (Jónsson 1923, 174). Namnet kan alltså enligt Finnur Jónsson förstås utifrån diktens sammansättning, men det ger inte något stöd för att dikten ursprungligen har betraktats som en *þula*. Med denna slutsats rimmar Robert Kelloggs kommentar till namngivningen av eddadikterna att "the assignment of titles to poems and prose narratives is probably a feature of thirteenth-century literacy" (Kellogg 1991, 95). Detta skulle styrka att dikten först i det antikvariska skedet, när den inlemdes i en kontext som synonymlista, kom att kallas *Rígsþula*, och att detta namn därför inte kan säga oss något om diktens ursprung eller dess ursprungliga funktion.

Versmåttet i *Rígsþula* är det för många eddadikter typiska *fornyrðislag*. Detta versmått är även det klart dominerande för *þulur*. Det finns alltså inte någon skillnad i versmått mellan de dikter som uppenbart måste räknas som *þulur* och *Rígsþula*. Det som i viss mån skiljer dikten från de rena listorna av synonymer är snarare att den innehåller en sammanhållen berättelse där ramsorna endast utgör en beståndsdel, men det finns även andra exempel på *þulur* som innehåller en ramberättelse som stöd för uppräkningsen av *heiti*. Diktens karaktär av sammanhållen berättelse talar dock för att den inte från början har varit avsedd som en *þula*. Om den ska betraktas som en sådan måste det vara i den kontext där den finns bevarad, i kompilationshandskriften Codex Wormianus. Och i denna kontext har den alltså entydigt benämningen *Rígsþula*. Detta indikerar att den som kompilerat Codex Wormianus eller dess förlaga har ansett att benämningen *þula* var användbar om dikten. I det följande ska vi se att diktens funktion i kontexten tydligt är den som man skulle vänta sig för en *þula*, nämligen en uppräkningsen av *heiti* för de tre klasser dikten beskriver. Ur ett renodlat kompilationsperspektiv tycks det därför motiverat att betrakta dikten som en *þula* i denna kontext.

I beskrivningen av *ókennd heiti*-redaktionen ovan nämnde jag hänvisningen till *Rígsþula* för namn på trälar. I redaktionen förekommer dessutom åtskilliga

exempel på att ord och namn ur dikten tas upp bland *heiti*. I uppräkningsen av *heiti* för bönder citeras t.ex. samtliga namn utom *seggr*:

(S)ua heita holdar. halr drengr haulldr. þegn. smiðr. breiðr bondi. bundinskeggi bui ok boddi brattskeggr. (Jónsson 1924, 104.3–4; se Nordal 1931, fol. 62r16–17 [p. 167.16–17])

[Således kallas bönder: Halr, Drengr, Hqlðr, Þegn, Smiðr, Breiðr, Bónði, Bundinskeggi, Búi och Boddi, Brattskeggr.]

Rígsþula 24: Born ólo þau, biuggo oc unðo;
 hét Halr oc Drengr, Hqlðr, Þegn oc Smiðr,
 Breiðr, Bónði, Bundinsceggi,
 Búi oc Boddi, Brattsceggr oc Seggr.

(Neckel och Kuhn 1983, 283; se Nordal 1931, fol. 61r32–61v1 [pp. 155.32–156.1])

[Barn fick de, de byggde och var tillfreds; de hette Halr och Drengr, Hqlðr, Þegn och Smiðr, Breiðr och Bónði, Bundinskeggi, Búi och Boddi, Brattskeggr och Seggr.]

I en artikel tar Magnus Olsen (1942) upp en rad i strof 10 i *Rígsþula* som beskriver trälkvinnan Þír: “niðrbiúgt er nef.” Denna rad förekommer även i en skaldedikt av Stefnir Þorgilsson (se Nordal 1931, fol. 61r16; Neckel och Kuhn 1983, 281; Jónsson 1912–15, A1:153, B1:146, lausavísa 1.3). Stefnirs dikt är en middikt riktad mot Sigvaldr jarl, som tillskrivs den nedböjda näsan. Magnus Olsen hävdar att dikten väcker tankar om lägre varelser, men inte på det sociala, utan snarare på det mytologiska planet. Det är jättinnor som har nedböjd näsa (Olsen 1942, 63). Om raden ses i samband med trälkvinnan i *Rígsþula*, kan man dock även läsa in en social anspelning: jarlen förpassas med jämförelsen ner bland kvinnorna i trälklassen. Den böjda näsan är i *Rígsþula* ett utmärkande drag för slaven, och när den tillskrivs en man med hög status uppfattas detta som nid mot denne. Stefnirs dikt anses vara diktad på 1000-talet, och förhållandet till *Rígsþula* är inte helt klart. Magnus Olsen vill inte ta ställning i frågan. Han konstaterar:

Av viktighet er det her bare å framheve at ordene *niðrbiúgt es nef* på begge steder må tenkes å skulle utløse en forestilling som alle har været fortrolige med. I begge strofer bringes der liv og anskuelighet ved omtalen av den lang-krumme nese. (Olsen 1942, 63)

Många ord ur *Rígsþula* förekommer i *kenningar* för kvinnor i skaldediktningen, t.ex. *ermr* (str. 28.8), *faldr* (str. 29.1) och *kinga* (str. 29.2). Dessa *heiti* för kvinnor hör alla hemma i den högsta klassen. Det är *Móðir* som förknippas med de nämnda orden. Det är givetvis omöjligt att utan en grundligare undersökning klarlägga om detta är en tillfällighet eller inte. Klaus von See har emellertid påpekat att namnlistorna i *Rígsþula* 24, 25 och 41 har delvis ordrätta paralleller i *ókennd heiti* i Snorris *Edda* (See 1957, 4), och Finnur Jónsson gör en liknande kommentar: “Det er åbenbart på grund heraf, fordi *Rígsþula* indeholder så mange *ókennd heiti*, at skriveren har fundet det hensigtsmæssigt at optage digtet i dets helhed” (Jónsson 1924, III).

I sin avhandling *Frid och fredlöshet* diskuterar Agneta Breisch *Rígsþula* och dess uppräkningsen av ting och företeelser som associeras till de olika samhällsklas-

serna.² Hon konstaterar att det först och främst är den högättade mannen som fokuseras i *Rígsþula*, och att de båda andra kategorierna beskrivs “förmodligen i kontrasterande syfte” (Breisch 1994, 73–74). Anknypningen till skaldediktningen i manuskriptets kontext kan emellertid ge en förklaring till varför dikten koncentrerar uppmärksamheten på den högättade mannen. Skaldediktningen är en genre som förknippas i första hand med samhällets översta skikt; en skald riktade sina dikter först och främst till stormän och kungar. Han hade således mindre intresse för den lägsta samhällsklassen eller bondeklassen. Intresset för ord rörande dessa klasser kan därför i första hand ha varit i samband med skaldediktningens *níð*, som exemplet ovan om den krumma näsan. *Rígsþula* behandlar alltså de olika samhällsklassernas uppkomst och livet i respektive klass. Redaktören har känt till dikten och ansett att den skulle fungera i sammanhanget i Codex Wormianus. I hans sammanställning har den fungerat som ett slags exempeldikt. För att bättre förstå diktens funktion i Codex Wormianus är det viktigt att ha sambanden med andra handskrifter samt med eddadiktningen klart. I det följande belyser jag flera samband mellan handskrifter och texter som är av vikt för vår förståelse av dikten i den kontext där den föreligger.

Guden Rígr är inte känd från någon annan text än *Rígsþula*. Det finns dock texter där en person Rígr figurerar. I *Ynglingasagans* kapitel 17 nämns Rígr som far till Danpr. Han beskrivs där som den som “fyrstr var konungr kallaðr á danska tungu” (Aðalbjarnarson 1941, 34). I Arngrímur Jónssons version av *Skjöldunga saga* från slutet av 1500-talet gifter sig Rigus med Danprus’ dotter och blir kung i hans rike (“Regis titulo in sua illa provincia acquisito,” Benediktsson 1950, 336). Det är alltså bara i *Rígsþula* som Rígr är framställd som en gud i egentlig mening (jfr See 1957, 5–6).

I detta sammanhang vill jag återknyta till namnet Rígr och dess referent, eller snarare referenter, i *Rígsþula*. Namnet används ju faktiskt inte enbart om den förste aktören i dikten, Rígr, utan även om Jarl, som i strof 36 får namn efter sin far:

2. Agneta Breisch hänvisar i sin avhandling till en opublicerad uppsats om *Rígsþula*, där jag bl.a. jämförde de ovan nämnda orden för kläder som förknippas med kvinnor i *Rígsþula* och vissa *kenningar* i skaldediktningen. Breisch tycks dock ha missuppfattat en del av mina slutsatser. Hon hävdar att jag i min uppsats säger att “dikten på grund av dess placering i nämnda handskrift (Codex Wormianus) skall ses som en uppslagsramsa för skalder, att skalden i den skulle finna det som var typiskt för olika sociala kategorier” (Breisch 1994, 73 fn. 74). Det är två saker i detta påstående som inte riktigt stämmer överens med vad jag hävdade angående *Rígsþula*. Jag påstod inte att dikten ska uppfattas som en uppslagsramsa för skalder, utan att den, på samma sätt som det framställs i denna uppsats, har uppfattats som en sådan av skrivaren/redaktören av Codex Wormianus och att vi därför bör betrakta den som en *þula* i denna kontext. Dikten kan alltså från början ha haft ett annat syfte, vilket jag dock inte diskuterade i min uppsats. Den andra feltolkningen jag tycker mig se i Breischs påstående rör diktens funktion. Jag har aldrig hävdats att diktaren skulle kunna finna det typiska för olika sociala kategorier, utan att han i *þulan* kunde finna *heiti* för de olika kategoriernas klädsel, sysslor, utseende etc. Sedan Breisch har avfärdat mina slutsatser, konstaterar hon att det trots allt finns saker som talar för min argumentation i de personnamn som även förekommer i *Skáldskaparmál* (Breisch 1994, 73 fn. 74). Hon tycks dock inte ha noterat parallellerna i redaktionen av *ókennd heiti*.

Kom þar ór runni Rígr gangandi,
 Rígr gangandi, rúnar kendi;
 sitt gaf heiti, son kvez eiga;
 þann bað hann eignaz óðalvǫllo,
 óðalvǫllo, aldnar bygðir.

(*Rígsþula* 36; Neckel och Kuhn 1983, 285)

[Där kom ur skogen Rígr gående, Rígr gående, lärde honom att läsa runor, gav honom sitt namn och sade sig äga en son; denne bad han mottaga arvfallarna, arvfallarna, gamla bygder.]

Detta kan ha varit ett viktigt skäl för redaktören att knyta an till den euhemerism som förekommer i *Snorra Edda*, där gudarna beskrivs som människor som kommit att betraktas som gudar, och att sätta in Rígr i detta spel mellan gudar och människor vid framväxten av de nordiska kungaätterna. Även i *Rígsþula* nämns Danpr, men här i samband med Konr ungr, som under en jakt blir uppmanad av en kråka att bli som Danr och Danpr.

Á Danr oc Danpr dýrar hallir,
 æðra óðal, enn ér hafit;
 þeir kunno vel kiól at ríða,
 egg at kenna, undir riúfa.

(*Rígsþula* 48; Neckel och Kuhn 1983, 287)

[Danr och Danpr har dyrbara hallar, rikare arvland än du har; de är dugliga i att segla, använda svärd och ge sår.]

Hur detta samband utvecklas kan vi tyvärr inte veta, eftersom det är just efter den strof där Danpr introduceras som dikten avbryts med en lakun i handskriften. Men att den som ursprungligen diktade strofen i *Rígsþula* hade en annan uppfattning om kontakten mellan Rígr och Danpr än Snorri och Arngrímur står helt klart. I dikten framstår Rígr som en gud (*áss*) med den gudomliga uppgiften att skapa de tre klasser som det samhälle dikten återspeglar har bestått av, något som prosainledningen till dikten understryker. I de övriga förekomsterna framstår han däremot alltså snarast som den förste som gör anspråk på kungatiteln.

Det tycks vara säkerställt att namnet *Rígr* har samma mytologiska ursprung i alla texter som berörts här, och det torde framstå klart att Rígr på något sätt i varje text förknippas med uppkomsten av Skjöldungarnas släkt i Danmark. Beskrivningen av Rígr som en gud i *Rígsþula* överensstämmer emellertid inte särskilt väl med de övriga texternas berättelser. Men var i dikten sägs det att Rígr är en gud? I prosainledningen till dikten, vilken jag behandlar närmare nedan, berättas det att *Rígr* är ett namn som Heimdallr tar sig under sin färd. I själva dikten kallas Rígr *áss* endast i första strofen. Det är därför möjligt att Rígr i dikten ursprungligen har betraktats som en vanlig man som i egenskap av kung har haft rätten att få sova hos gifta kvinnor. Detta är en tolkning som bland annat har förespråkats av Jean Young (1933, 101). Youngs tolkning förutsätter närmast att vi förkastar prosainledningens anknytning av Rígr till Heimdallr och gudavärlden. Mot detta talar, som nämnts, den första strofens benämning *áss* för Rígr. Denna tycks indikera att

förordets koppling mellan Rígr och gudarna har haft sin förutsättning i dikten i den form som författaren till förordet har känt till den. Den första strofen i dikten lyder:

Ár qváðo ganga grœnar brautir
 oþlgan oc aldinn, ás kunnigan,
 ramman ok røsqvan, Ríg stíganda.
 (*Rígsþula* 1; Neckel och Kuhn 1983, 280)

[Tidigt sades gå gröna stigar, kraftfull och gammal, den kunnige asen: stark och rask, Rígr gående.]

För förståelsen av redaktörens behandling av *Rígsþula* blir det viktigt att försöka utreda närmare vilken betydelse denne har lagt i ordet *áss*. För vårt syfte är det emellertid inte nödvändigt att komma fram till en förklaring av ordets förekomst i dikten eller förhållandet till de övriga berättelserna om Rígr. Benämningen *áss* för Rígr måste sannolikt betraktas som ursprunglig, men anknytningen till Heimdallr återfinns endast i prosainledningen till dikten. Det finns inget belägg i själva dikten för denna identifiering. Ordet *áss* i diktens inledande strof är således ett svagt argument för att identifieringen med Heimdallr skulle vara ursprunglig.

Ordet *áss* kan enligt Fritzner (1886–96, 1:77) ha två betydelser i det bevarade norröna materialet. Dels kan det stå för samtliga gudar i den mytologi som vi främst känner från eddadiktningen och *Snorra Edda*, det vill säga som en överordnad benämning, dels som en benämning på *æsir* i motsats till *vanir*. I vilken betydelse ordet har använts i den kontext där *Rígsþula* ursprungligen tog form är svårt att uttala sig om med någon säkerhet. För vår förståelse av redaktörens koppling av Rígr till Heimdallr räcker det dock att konstatera att denne tydligen har uppfattat ordet *áss* som en allmän benämning på 'gud'. Han har inte haft någon anledning att reflektera över huruvida Rígr var av asarnas eller vanernas släkte. Heimdallr är i det bevarade norröna materialet en mycket svårplacerad figur. Hans hemmahörighet bland gudarna är oomtvistelig. Huruvida han kan betraktas som en *áss* i betydelsen 'av asasläkt' är dock svårt att avgöra med utgångspunkt i det bevarade materialet (Ström 1961). Skrivaren/redaktören har sannolikt inte gjort någon skillnad på de två grupperna av gudar i detta sammanhang utan snarare velat placera Rígr under den allmänna benämningen *gud*. I prosainledningen till dikten berättas det alltså att Heimdallr kallar sig *Rígr* när han besöker det första paret.

Svá segia menn í fornom søgom, at einhverr af ásom, sá er Heimdallr hét, fór ferðar sinnar oc fram með síøvarstrøndo noccorri, kom at einom húsabœ oc nefndiz Rígr. Eptir þeiri søgo er qvæði þetta: (Neckel och Kuhn 1983, 280)

[Så berättar man i forna berättelser, att en av asarna, han som heter Heimdallr, vandrade sin väg längs en havsstrand, kom till en gård och kallade sig Rígr. Efter denna berättelse har denna dikt gjorts.]

Denna prosainledning ger förutsättningarna för läsarens förståelse av dikten. Men det finns dessutom några perspektivmarkörer som är viktiga att lägga märke till. Texten inleds med en hänvisning till *fornar søgur* som källor till dikten. Inledning-

ens författare markerar här att dikten han refererar bygger på gamla berättelser som är kända i samband med *Rígr*. Inledningen avslutas även med en sådan markering, där författaren kommenterar att dikten bygger på dessa berättelser. Robert Kellogg diskuterar prosakommentarerna i *Codex regius* av eddadiktningen, som han ser som sammanbindande enheter skapade av en redaktör som arbetar efter två linjer, dels att försöka skapa enhet mellan prosan och dikterna, “to help the reader understand the poems in their context . . . telling enough of the story in prose to lead seamlessly into the verse”, dels “in the role of a thirteenth-century scholar, referring to the poems as poems” (Kellogg 1991, 91–92). Kellogg anser sig alltså kunna urskilja två “röster” eller perspektiv hos redaktören som sammanställde eddadikterna i *Codex regius*. Han hävdar att denne redaktör arbetar medvetet med att skapa ett sammanhang mellan dikterna, samtidigt som han kommenterar dem som en del av en tradition, ur ett antikvariskt perspektiv. Som exempel på redaktörens arbete citerar Kellogg *Oddrúnargrátr*, där vi i den inledande prosan finner en introduktion till berättelsen som följs av formuleringen “Um þessa sögo er hér qveðit”. I den avslutande prosan följer en beskrivning av vad som händer efter diktens slut, vilket leder över till händelserna i *Atlakviða*. Dessa rader avslutas med “Um þetta er síá qviða ort” (Neckel och Kuhn 1983, 239; Kellogg 1991, 92). Det är inte svårt att här se parallellen med prosainledningen till *Rígsþula* i *Codex Wormianus*.³ I en karakteristik av eddadikternas redaktör och dennes arbete skriver Kellogg:

He was no doubt an exceptional individual, and yet he may in some respects also be representative of the antiquarian movement of which his work is a part. He organizes and rationalizes mythic narratives in his concise retelling of them with the ostensible purpose of explaining how traditional poetic language and imagery should be interpreted literally, and to a certain extent also ethically. (Kellogg 1991, 93)

Samma karakteristik kan enligt min mening passa väl in på redaktören som sammanställde *Codex Wormianus*. Jag anser att det kan göras troligt att denne redaktör även står bakom prosainledningen till *Rígsþula*. Förbindelsen mellan *Rígr* och *Heimdallr*, som endast förekommer i detta manuskript, skulle i så fall vara ett led i hans strävan efter att skapa enhet och konsekvens i sin kompilation samtidigt som han ger en introduktion till dikten. Redaktörens vilja att skapa sammanhang i kompilationen kan även iaktas i de textavsnitt som tillfogats i prologen till *Snorra Edda* i *Codex Wormianus*. I en uppsats kring dessa inskott har jag hävdat att de tillfogats i en medveten strävan efter att ge ytterligare exempel på hur människor har ägnat sig åt avgudadyrkan (Johansson 1997a). I prologen till de fyra grammatiska avhandlingarna ges ännu ett exempel på hur en aktiv redaktion av manuskrip-

3. Elias Wessén noterar likheten mellan formuleringen i *Oddrúnargrátr*, *Atlakviða* och *Rígsþula*, men vill förklara denna med att *Rígsþula* ursprungligen kan ha upptecknats av samma person som dikterna i *Codex regius*, och att det har varit tillfälligheternas spel som orsakat att “*Rígsþula* icke har kommit med i R [Codex regius]” (Wessén 1946, 16). Det torde emellertid vara mer sannolikt att denna typ av formuleringar använts av redaktörer i 1200- och 1300-talets antikvariskt intresserade tradition.

tet genomförts (Ólsen 1884, 152–55). Författaren till prologen hänvisar till den presentation av den inhemska poesin som framlagts i det föregående, och påpekar därefter att den som vill sätta sig in i skaldskapen skall läsa vidare i de följande beskrivningarna av språkets beståndsdelar. I denna prolog återkommer även formuleringen om att man inte skall tro på de berättelser som framställts i bokens första del, och författaren påpekar att de äldsta skalderna “hvgðv oðin gvð v(er)it hafa, ok alla þa með guð magní, sem *hanvum* þionvðv” [trodde att Óðinn var en gud och att alla hade gudakrafter som tjänade honom] (Ólsen 1884, 153.1–2). Vi ser här hur drag från inskotten i prologen till *Snorra Edda* återkommer och därmed hur redaktören försöker skapa sammanhållning i den kompilation han ställer samman. En liknande tendens kan man alltså se i prosainledningen till *Rígsþula*, där det snarare är fråga om ett försök att skapa ett sammanhang mellan denna dikts skildring och de berättelser som förekommer i *Snorra Edda*. Slutligen skall även hänvisningen till *Rígsþula* i redaktionen av *ókennd heiti* nämnas. Här ser vi åter hur redaktören hänvisar inom sin kompilation och därmed försöker skapa enhet och ordning i verket. Hänvisningens formulering anger även hur redaktören har sett på dikten och dess funktion i sammanhanget.

Vad finns det för argument för att Rígr och Heimdallr skulle vara identiska? Forskare som har accepterat förordets omnämnande av Heimdallr som identisk med diktens Rígr har hänvisat till strof 1 i *Völuspá*.

Hlióðs bið ec allar helgar kindir,
meiri oc minni, mogo Heimdalar;
(*Völuspá* 1.1–4; Neckel och Kuhn 1983, 1)

[Lyssna ber jag all heliga släkten, större och mindre, ättlingar av Heimdallr.]

Vanligtvis tolkas denna strof som att Heimdallr är förfader till alla människor (t.ex. Dronke 1997, 106; jfr dock Mogk 1901–9, 603, och Meissner 1933, 110–11), och eftersom Rígr har en liknande roll i *Rígsþula* vid framkomsten av de tre samhällsklasserna, styrker detta prosainledningens påstående. Det är i detta sammanhang viktigt att återknyta bekantskapen med skrivaren ett ögonblick och till något som kan peka på att skrivaren och den som kompilerat Codex Wormianus skulle vara samme man. Denne skrivare har även kopierat *Völuspá* i Hauksbók, AM 544 4°, fols. 20–21. Eftersom denna avskrift anses äldre än Codex Wormianus, bör det vara helt klart att skrivaren har känt till uttrycken “helgar kindir, / meiri oc minni, / mogo Heimdalar” i *Völuspá*, och det kan vara dessa uttryck som gav honom inspirationen till att knyta samman Heimdallr och Rígr i förordet (jfr Mogk 1901–9, 603). Om vi räknar med att redaktören inte är identisk med skrivaren, kan vi ändå förutsätta att *Völuspá* har varit känd i redaktörens miljö. Den moderna forskningens tolkning av förhållandet mellan Heimdallr och Rígr är givetvis mindre relevant för detta resonemang. För att komma fram till en förklaring till redaktörens sammanställning skall vi i stället försöka utreda vad som är hans egna tolkningar av textställena och vilken utgångspunkt han hade för sitt redaktionsarbete.

Om vi kan förklara hur de två namnen kom att associeras på ovan redovisade sätt, återstår det att söka en förklaring till varför den som satte in dikten i Codex Wormianus överhuvudtaget ville knyta Rígr till asagudarna. Om han endast varit intresserad av att sammanställa material som kunde användas av en samtida skald, hade han inte haft någon egentlig anledning att försöka knyta dikten till Heimdallr. Jag anser att förklaringen står att finna i själva handskriften. I denna föreligger, som vi vet, en version av *Snorra Edda*. Den som redigerade kompilationen har alltså känt till Snorris skildring av hur asarna kom till Svíþjóð och påstod att de var gudar när de kom i kontakt med den tidigare befolkningen. Dessutom torde prologen till *Snorra Edda*, liksom redaktörens egen prolog till de grammatiska avhandlingarna, ge en indikation om att syftet för redaktören har varit att skapa enhet i kompilationen och att visa hur myterna ligger till grund för poesin. Om han ville få dikten om Rígr att fungera som en del i detta sammanhang måste han förklara namnet på guden, eftersom detta inte förekommer i *Snorra Edda*. Han kände alltså till *Völuspás* omnämnande av Heimdallr som människornas upphov och fann där ett gott skäl att ange namnet *Rígr* som en annan benämning för Heimdallr.

Snorri skildrar i *Gylfaginning* hur asarna kommer till Svíþjóð och låter sig beundras som gudar. Detta fungerar utmärkt med hans beskrivning i prologen om hur människorna börjar dyrka sina kungar som gudar när de glömt Guds namn. Anthony Faulkes påpekar att klassiska gudar identifierades med de kända asagudarna, t.ex. i *Trójumanna saga*.

Euhemerism appears elsewhere [än i *Ynglinga saga*] in Icelandic literature too, in places where the foreign source is more obvious. The introductory chapter to *Trójumanna saga* in Hauksbók gives an account of classical mythology (in which classical gods are identified with their Norse counterparts) interpreted from a historical and euhemeristic viewpoint. It is possible that this account was known to the author of the prologue to *Snorra Edda* (it was certainly known to the person who added the interpolations in Codex Wormianus). (Faulkes 1978–79, 108)

Faulkes hämtar sitt exempel ur Hauksbók, den handskrift som nämndes ovan i samband med skrivaren i Codex Wormianus och där avskriften av *Völuspá* föreligger. Det finns alltså goda skäl att förmoda att man i skrivarens miljö har varit förtrogen med den tendens att skapa en historisk anknytning mellan de nordiska kungasläkterna och mytologin, som Faulkes beskriver. Man har sannolikt läst de avsnitt i Hauksbók som identifierar de klassiska gudarna med de nordiska och har i samband med *Rígsþula* använt sig av samma strategi för att sätta in dikten i det mytologiska sammanhang som skildras i *Snorra Edda*. Jag anser inte att redaktören medvetet har strävat efter att beskriva en förkristen mytologi. Hans strävan har snarare varit att skapa en sammanhållen kompilation, där mytologin i *Snorra Edda* har utgjort ett viktigt inslag. Redaktörens kunskaper om Rígr och huruvida denne har ingått i en förkristen världsbild torde däremot inte framkomma i kompilationen.

Syftet med min uppsats är att föra oss ett steg närmare en förståelse av dikten *Rígsþula* i det sammanhang där vi har den bevarad, nämligen i den kompilation som föreligger i Codex Wormianus. Om de resonemang som framförts här accepteras, torde den som vill studera dikten tvingas omvärdera kopplingen mellan Rígr och Heimdallr. *Rígsþula* kommer med mitt resonemang att föras bort från det sammanhang med Snorris mytologi, dit den förpassats av prosainledningens författare, och måste i stället diskuteras som en självständig enhet. Detta torde ha relevans för vår syn på diktens ålder och proveniens och även för vår uppfattning om den som källa till förkristen mytologi.

Bibliografi

- Aðalbjarnarson, Bjarni, utg. 1941. Snorri Sturluson, *Heimskringla 1*. Íslenzk fornrit 26. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Astås, Reidar. 1987. "Lærd stil, høvisk stil og florissant stil i norrøn prosa." *Maal og minne*, 24–38.
- Benediktsson, Hreinn, utg. 1972. *The First Grammatical Treatise: Introduction, Text, Notes, Translation, Vocabulary, Facsimiles*. University of Iceland Publications in Linguistics 1. Reykjavík: Institute of Nordic Linguistics.
- Benediktsson, Jakob, utg. 1950. *Rerum Danicarum fragmenta*. I *Arngrimi Jonae opera latine conscripta*, 331–456. Bibliotheca Arnarnaganaeana 9. København: Ejnar Munksgaard.
- Braunmüller, Kurt. 1983. "Der sog. zweite grammatische Traktat: Ein verkanntes Zeugnis altisländischer Sprachanalyse." I *Akten der Fünften Arbeitstagung der Skandinavisten des deutschen Sprachgebiets, 16.–22. August 1981 in Kungälv*, utg. Heiko Uecker, 45–56. Wissenschaftliche Reihe 6. St. Augustin: Bernd Kretschmer.
- . 1995. "Sprachtheorie, Grammatik und Stilistik in einem Poetikhandbuch? (Zur Stellung und Funktion der vier Grammatischen Traktate der *Snorra-Edda*)." In idem, *Beiträge zur skandinavistischen Linguistik*, 227–46. *Studia nordica* 1. Oslo: Novus.
- Breisch, Agneta. 1994. *Frid och fredlöshet: Sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid*. *Studia historica Upsaliensia*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Dronke, Ursula, utg. och övers. 1997. *The Poetic Edda*. Bd. 2, *Mythological Poems*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Faulkes, Anthony. 1978–79. "Descent from the Gods." *Mediaeval Scandinavia* 11:92–125.
- , utg. 1979. *Two Versions of Snorra Edda from the Seventeenth Century*. Bd. 1, *Edda Magnúsar Ólafssonar (Laufás Edda)*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.
- Fritzner, Johan. 1886–96. *Ordbog over det gamle norske sprog*. 3 bd. Kristiania: Den norske forlagsforening.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld. 1976a. "Pulr." I *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid* 20:402–3. Malmö: Allhem.
- . 1976b. "Pulur." I *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid* 20:403–4. Malmö: Allhem.
- Johansson, Karl G. 1997a. "Skriptorier och kompilationer: Interpolationerna i *Snorra Eddas* prolog i Wormsbók." I *Frejas psalter: En psalter i 40 afdelinger til brug for Jonna Louis-Jensen på tresårsdagen, den 21. oktober 1996*, utg. Bergljót S. Kristjánsdóttir et al., 90–96. 2 uppl. København: Det arnamagnæanske institut.

- . 1997b. *Studier i Codex Wormianus: Skriftræditi6n och avskriftsverksamhet vid ett islændskt skriptorium under 1300-talet*. Nordistica Gothoburgensia 20. G6teborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- J6nsson, Finnur, utg. 1912–15. *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. Bd. A.1–2, *Tekst efter hândskrifterne*. Bd. B.1–2, *Rettet tekst*. K6benhavn: Gyldendal.
- . 1923. *Den oldnorske og oldislandske litteratures historie*. Bd. 2. Anden udgave. K6benhavn: Gad.
- , utg. 1924. *Edda Snorra Sturlusonar: Codex Wormianus, AM 242, fol.* K6benhavn: Gyldendal.
- , utg. 1927. Óláfr Þórðarson, *Málhljóða- og málskrúðsrit: Grammatisk-retorisk afhandling*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filologiske meddelelser 13.2. K6benhavn: Bianco Luno.
- Karras, Ruth Mazo. 1988. *Slavery and Society in Medieval Scandinavia*. New Haven: Yale Univ. Press.
- Kellogg, Robert. 1991. “Literacy and Orality in the Poetic Edda.” I *Vox intexta: Orality and Textuality in the Middle Ages*, utg. A. N. Doane och Carol Braun Pasternack, 89–101. Madison: Univ. of Wisconsin Press.
- Kr6mmelbein, Thomas. 1992. “Creative Compilers: Observations on the Manuscript Tradition of Snorri’s Edda.” I *Snorrastefna, 25.–27. júlí 1990*, utg. Úlfar Bragason, 113–29. Rit Stofnunar Sigurðar Nordals 1. Reykjavík: Stofnun Sigurðar Nordals.
- Meissner, Rudolf. 1933. “Rígr.” *Beitræge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 57:109–30.
- Mogk, Eugen. 1901–9. “Norwegisch-islændische Literatur.” I *Grundriß der germanischen Philologie*, utg. Hermann Paul, bd. 2.1, *Literaturgeschichte*, 555–923. 2 uppl. Straßburg: Karl J. Trübner.
- Neckel, Gustav, och Hans Kuhn, utg. 1983. *Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. Bd. 1, *Text*. 5 uppl. Heidelberg: Carl Winter.
- Nordal, Sigurður, utg. 1931. *Codex Wormianus (The Younger Edda): MS. No. 242 fol. in the Arnamagnean Collection in the University Library of Copenhagen*. Corpus codicum Islandicorum medii aevi 2. K6benhavn: Levin & Munksgaard.
- Ólsen, Björn Magnússon, utg. 1884. *Den tredje og fjærde grammatiske afhandling i Snorres Edda, tilligemed de grammatiske afhandlingers prolog og to andre tillæg*. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur 12. K6benhavn: Fr. G. Knudtzon.
- Olsen, Magnus. 1942. “Hild Rolvsdotters vise om Gange-Rolv og Harald Hårfagre.” *Maal og minne*, 1–70.
- Raschellà, Fabrizio D., utg. 1982. *The So-Called Second Grammatical Treatise: An Orthographic Pattern of Late Thirteenth-Century Icelandic: Edition, Translation, and Commentary*. Firenze: Felice le Monnier.
- See, Klaus von. 1957. “Das Alter der Rígsþula.” *Acta philologica Scandinavica* 24:1–12.
- Seip, Didrik Arup. 1957. “Om et norsk skriftlig grunnlag for Edda-diktingen eller delar av den.” *Maal og minne*, 81–207.
- Str6m, Folke. 1961. “Heimdal(l).” I *Kulturhistoriskt lexikon f6r nordisk medeltid frân vikingatid till reformationstid* 6:298–99. Malm6: Allhem.
- Str6mbäck, Dag. 1935. “Till Codex Wormianus av Snorre-Eddan: Textkritiska och lexikaliska bidrag til dess Wb-redaktion.” *Arkiv f6r nordisk filologi* 51:90–120.
- Sveinsson, Einar Ólafur. 1962. *Íslenzkar b6kmenntir í forn6ld*. Bd. 1. [Reykjavík]: Almenna b6kafélagið.

- Tómasson, Sverrir. 1993. "Formáli málfraeðiritgerðanna fjögurra í Wormsbók." *Íslenskt mál og almenn málfraeði* 15:221–40.
- Vogt, Walther Heinrich. 1927–28. "Der frühgermanische Kultredner: *Þulr*, *þula* und eddische Wissensdichtung." *Acta philologica Scandinavica* 2:250–63.
- Wessén, Elias. 1946. "Den isländska eddadiktningen: Dess uppteckning och redigering." *Saga och sed*, 1–31.
- Young, Jean I. 1933. "Does *Rígsþula* Betray Irish Influence?" *Arkiv för nordisk filologi* 49: 97–107.

Summary

Discussions of eddic poetry often revolve around the question of oral versus written tradition and, in this connection, the provenance and age of individual poems. It is not always clear where and how the distinction between oral and written tradition should be drawn, though this is often a methodological problem that should be addressed explicitly. My approach in this paper is based on the tenet that the manuscript tradition and context in which a particular poem has been transmitted and preserved should be thoroughly investigated. The poem *Rígsþula* is scrutinized as a part of a compilation, focusing on its function within the compilation. Questions of age and provenance are therefore bracketed.

Rígsþula is preserved in just one medieval manuscript, Codex Wormianus (AM 242 fol.), dated to ca. 1350. Versions of the poem found in later manuscripts all derive from the version in Codex Wormianus, which ranks among the most important West Nordic manuscripts from the fourteenth century. Besides *Rígsþula* on what is now folio 61, it contains a version of *Snorra Edda* (fols. 1–35), the four grammatical treatises (fols. 36–54), verses 7 through 85 of *Háttatal* (fols. 55–60), and a fragmentary, heavily revised redaction of the section on *ókennd heiti* from *Skáldskaparmál* (fols. 62–63). The manuscript may be construed as a manual of poetics and rhetoric, as earlier commentators have observed; this is the point of departure for my discussion.

I maintain that *Rígsþula* should be viewed as a part of this poetical-rhetorical context. The poem has the character of a *þula* and was placed at the end of the manuscript, followed by the redaction of *ókennd heiti*. Plausible arguments may be adduced for the view that these texts were incorporated in this position by the man who compiled the handbook.

I argue that the compiler of Codex Wormianus composed the introductory prose to *Rígsþula* to make the poem compatible with the tales of the gods in *Snorra Edda*, and that the identification of Rígr with Heimdallr in the introduction should be seen in this light. Since the hand that wrote the version of *Völuspá* contained in Hauksbók (AM 544 4°, fols. 20–21) is the same hand that wrote Codex Wormianus, it is quite probable that the Wormianus compiler was familiar with the words of *Völuspá* 1.1–4, which indirectly characterize Heimdallr as progenitor of the various estates of men. The parallel to Rígr's function in *Rígsþula* as initiator of the classes of mankind could have motivated the connection made between Rígr and Heimdallr in the introductory prose. The compiler wanted to integrate *Rígsþula* into his compilation, particularly with regard to *Snorra Edda*. For this reason, I believe that the connection between Rígr and Heimdallr cannot serve to shed light on the function of Heimdallr in Old Norse mythology, but should be viewed rather as a fourteenth-century connection made by the compiler of Codex Wormianus.